

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΝΟΥΤΣΟΣ

Αιμίλιος Μεταξόπουλος, *Σύμβαση και αλήθεια. Περιπέτειες της σύγχρονης επιστημολογίας από τη θέση - Duhem στον επιστημολογικό ρεαλισμό του I. Lakatos*, Αθήνα, «Παπαζήσης» 1988, σσ. 301.

Στο βιβλίο αυτό ο συγγραφέας συζητά το πρόβλημα των σχέσεων συμβατισμού (όπως κυρίως έχει τεθεί από τους Duhem, Carnap, Neurath, Hempel, Suppe, Popper, Quine, Grünbaum, Hesse, Koertge, Geymonat, Kuhn και Lakatos) με στόχο να αναδείξει τα συστατικά ενός «εύκαμπτου» και «άτυπου» επιστημολογικού ρεαλισμού που θα βελτιώνει τη μέθοδο των προγραμμαμάτων επιστημονικής έρευνας του Imre Lakatos. Δηλαδή επιδιώκει να μετασχηματίσει την αποτύπωση των «διαύλων μετεξέλιξης» της συμβατιστικής θέσης του Duhem σε μια «λογική ανασυγκρότηση» («Rational Reconstruction») της ιστορίας των φιλοσοφικών προσεγγίσεων της επιστήμης. Απ' αυτήν την άποψη το ιστοριογραφικό εγχείρημα, που καλύπτει και το μεγαλύτερο μέρος του βιβλίου, τείνει να υποταχθεί στη συστηματική - που διαφαίνεται σε όλα τα κεφάλαια και προέχει στο τελευταίο κεφάλαιο και στον επίλογο - επεξεργασία της κεντρικής θέσης του συγγραφέα για τη δυνατότητα υπέρβασης τόσο του «απολυτού συμβατισμού» όσο και του «απλοϊκού ρεαλισμού» προς όφελος ενός «πειστικού» επιστημολογικού ρεαλισμού.

Στο πρώτο κεφάλαιο (σσ. 11-55) διευκρινίζεται η συμβολή του Pierre Duhem (εκτός από την αγγλική μετάφραση θα μπορούσε ίσως να χρησιμοποιηθεί η πρωτότυπη έκδοση του *La Theorie physique, son objet, sa structure* που επιμελήθηκε ο P. Brouzeng, Paris 1981) στην «εξίσορρόπηση» του ρεαλισμού με το συμβατισμό και στην αξιολόγηση των φυσικών θεωριών με ορθολογικά κριτήρια που δεν αντλούνται από τον «πιθανολογικό επαγωγισμό». Στο δεύτερο κεφάλαιο (σσ. 57-113) εξετάζονται οι «περιπέτειες» και οι «παλινδρομήσεις» του νεοθετικισμού, ως την τελική του διατύπωση από τον Suppe, που ανακαλεί τη θέση του Duhem για να ενισχύσει συμβατιστικές απόψεις, χωρίς ωστόσο να τη συναρτά και με την ιδέα της «φυσικής ταξινόμησης». Στο τρίτο κεφάλαιο (σσ. 115-171) αποσαφηνίζεται η διάσταση μεθοδολογίας και επιστημολογικού ρεαλισμού στον Karl R. Popper και επισημαίνονται οι ομοιότητες και οι

διαφορές του με τον Duhem: ο «ντυεμιανός συμβατισμός είναι ρεαλιστικότερος από την ποπεριανή διαρκή επιστημονική επανάσταση» που τα κριτήριά της παρουσιάζονται ως «κανονιστικές αρχές ηθικής τάξης». Στο τέταρτο κεφάλαιο (σσ. 173-205) εκτίθεται η επαναδιατύπωση, στην κατεύθυνση ενός «ριζοσπαστικού» συμβατισμού, της θέσης του Duhem από τον Quine, η κριτική της αντιμετώπιση από τον A. Grünbaum και τη M. Hesse και η αναδιαμόρφωσή της από τη N. Koertge, για να συναχθεί ότι η ρεαλιστική δυναμική της επιστημολογίας του Duhem είτε απλώς αποσιωπάται είτε διατηρείται ανενεργός. Το πέμπτο κεφάλαιο (σσ. 207-238) αφιερώνεται στην «εισβολή» της ιστορίας στην επιστημολογική προβληματική και στις «αντεκδικήσεις» της λογικής: από την πλευρά του μη «οικονομιστικού» μαρξισμού προσκομίζεται το «διαλεκτικό μοντέλο» του L. Geymonat και από την πλευρά του «ανορθολογικού σχετικισμού» η θεωρία των επιστημονικών επαναστάσεων (χρησιμοποιείται μόνον η πρώτη έκδοση του ομότιτλου βιβλίου) του Thomas Kuhn. Στο τελευταίο κεφάλαιο (σσ. 239-289) επιχειρείται η επανερμηνεία της μεθοδολογίας του I. Lakatos με στόχο τη συγκρότηση της αγνομένης «μεταφυσικής επαγωγικής αρχής» του επιστημολογικού ρεαλισμού, ικανής να επανενώσει τις επιστημολογικές και οντολογικές επιλογές με τις μεθοδολογικές αξιολογήσεις, και την επεξεργασία της ιδέας της τεχνολογικής «εφαρμοσιμότητας» των θεωριών που θα μπορούσε να αποτελέσει δείκτη της αληθοφάνειάς τους. Αφού υπογραμμισθεί η οφειλή του Lakatos στον Duhem προτείνεται η αναπροσαρμογή της μεθοδολογίας των προγραμμάτων επιστημονικής έρευνας: ο καθορισμός του «σημείου μη επιστροφής, πέρα από το οποίο ένα εκφυλιζόμενο πρόγραμμα πρέπει να εγκαταλείπεται τελεσίδικα» και το κριτήριο «εμπειρικής και θεωρητικής προόδου». Προστίθεται η άποψη της «κανονιστικής ισχύος» που διέπει τη μεθοδολογία για να υιοθετηθεί η «μεταφυσική επαγωγική αρχή», σύμφωνα με την οποία οι «θεωρίες που αντέχουν καλύτερα στον εμπειρικό έλεγχο, ανοίγοντας ταυτόχρονα νέα πεδία τεχνολογικών εφαρμογών στα οποία αντεπεξέρχονται με επιτυχία, είναι οι πλέον αξιόπιστες και ως εκ τούτου προτιμητέες θεωρίες επειδή αντιπροσωπεύουν, σε σχέση με τις αντιπάλους τους, πρόοδο η οποία μπορεί να ερμηνευθεί ως ένδειξη (επισφαλής) της μεγαλύτερης προσέγγισής τους στην αλήθεια» (σ. 277). Η αρχή αυτή, σε «τελευταία ανάλυση», συνιστά μία «εκλεπτυσμένη» εκδοχή της «φυσικής ταξινόμησης» του Duhem. Στον επίλογο (σ. 290-301) επιχειρείται μια συνεκτική ανακεφαλαίωση των αναλύσεων του βιβλίου που αποσκοπούν στην αξιοποίηση των «ιστορικο-συστηματικών» διαπιστώσεων για την επεξεργασία μιας «αμιγώς συστηματικής» προσέγγισης των προβλημάτων του επιστημολογικού ρεαλισμού.

Με το βιβλίο αυτό ο συγγραφέας ξαναπιάνει το νήμα των αντιλήψεων ενός αξιόλογου ιστορικού και θεωρητικού της επιστήμης των αρχών του αιώνα μας (βλ. Jaki 1984), μολοντί θα μπορούσε να μετριασθεί κάπως ο χαρακτηρισμός ότι υπήρξε ο «οξυδερκέστερος μέχρι σήμερα ιστορικός μελετητής της παράδοσης του 'σώζειν τα φαινόμενα'» (σ. 30). Ίσως εγερθούν ορισμένες αμφισβητήσεις για τη χρήση νεολογισμών (π.χ. «η επιλαθευτική μεθοδολογία επιλαθεύεται», σ. 279), αρκετοί από τους οποίους (σ. 59, 108, 109, 170 κλπ.) επεξηγούνται επαρκώς στις υποσημειώσεις και πάντως ακολουθούν μια παρόμοια-δόκιμη πια-τακτική των δυτικοευρωπαϊκών γλωσσών (π.χ. «λακατοσιανός» - *lakatosian* ή *lakatosien*)). Επίσης ίσως επισημανθούν κάποιες βιβλιογραφικές ελλείψεις που ωστόσο δε θα τροποποιούσαν τη στρατηγική και τα συμπεράσματα της έρευνας του συγγραφέα, εφόσον θα αφορούσαν επιμέρους εντελώς θέματα (π.χ. Kuhn, 1973: 459-482· Dominicy 1983: 163-197). Ενδιαφέρον μάλλον θα είχε να προσεχθεί το χρηστικό βιβλίο του Chalmers (1987), που - ανάμεσα στ' άλλα - διερευνά τα όρια του «Objectivisme» του Lakatos, συζητά τον «degré de fécondité» ενός προγράμματος έρευνας και οδηγείται στην υιοθέτηση ενός «réalisme non figuratif» (σ. 163-165, 165, 208-219). Ίσως, επίσης, θα μπορούσαν να ανευρεθούν κάποια σημεία που επιδέχονται διαφορετική διατύπωση: «Η συνάφεια της 'υπερεπαναστατικής' αυτής θέσης με ρομαντικά ιδεολογήματα... οι καταβολές της αντίληψης αυτής ανάγονται στο νεαρό Lukács» (σ. 214 και 236) — ο εισηγητής της είναι τουλάχιστον ο Kautsky (1908:10) και ο Μπογκντάνωφ, ακριβώς στην κατεύθυνση της «πολιτιστικής επανάστασης» που υπαινίσσεται ο συγγραφέας. Είναι, ακόμη, αντιληπτή κάποια αμηχανία στην αντιμετώπιση του μαρξισμού που άλλοτε εμφανίζεται με εισαγωγικά και άλλοτε χωρίς (σ. 216, 217, 218), από τον οποίο όμως μνημονεύονται ορισμένες ιστορίες της επιστήμης και όχι, πλην του Geymonat, οι επιστημολογικές συνεισφορές (π.χ. Lecourt, Sandkühler κλπ.). Έκδηλος, τέλος, είναι κάποτε ο φόβος για το σύνδρομο των «προδρόμων» ή του «ιστορισμού», αν και ο ίδιος ο συγγραφέας διατείνεται ότι «εκείνο που λείπει είναι μια φιλοσοφία της επιστήμης. Και αυτή την τελευταία άλλωστε τη διατρέχουν υπόγεια πνευματικά ρεύματα και αυτή έχει ένα ιστορικό φορτίο στις πλάτες της» (σ. 290) Πέρα απ' αυτές τις εντελώς εξειδικευμένες παρατηρήσεις, επιβάλλεται να υπογραμμισθεί η ορθή αρχιτεκτονική διάταξη του βιβλίου, η προσπάθεια για σαφήνεια των νοημάτων, η γνώση των πηγών (που καλύπτουν περίπου έναν αιώνα επιστημολογικών συζητήσεων), η αναλυτική ικανότητα του συγγραφέα και η αξίωση για πρωτοτυπία σ' ένα όχι και τόσο εύκολο πεδίο. Η «ρεαλιστική φιλοσοφία της επιστήμης», την οποία ο ίδιος τεκμηριώνει, δεν σρκείται στα πορίσματα της ιστορίας και της φιλοσοφίας της επιστήμης, αλλά υπόσχεται και ένα «αποφασιστικό άνοιγμα στην κοινωνιολογία της επιστήμης» (σ. 300).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Bogdanov, A., *La science, l'art et la classe ouvrière*, μτφρ. B. Grinbaum, παρουσίαση D. Lecourt και H. Deluy, Paris 1977.
- Chalmers, A. F., *Qu' est-ce que la science? Récents développements en philosophie des sciences: Popper, Kuhn, Lakatos, Feysabend* [21982], μτφρ. M. Biezunski, Paris 1987.
- Dominicy, M., «Falsification and Falsifiabilization from Lakatos to Goodman», *Revue internationale de Philosophie*, τ. 37 (1983), σσ. 163-197.
- Jaki, St., *Uneasy genius: The Life and Work of Pierre Duhem*, The Hague-Boston 1984.
- Kautsky, K., *Die historische Leistung von Karl Marx* [1908], Berlin 1919.
- Kuhn, Th., «Second Thoughts on Paradigms», στον τόμο: F. Suppe (έκδ.), *The Structure of Scientific Theories*, Urbana, Ill. 1973, σσ. 459-482.
- Radnitzky, G., «Réflexions sur Popper», *Archive de Philosophie*, τ. 48 (1985), σσ. 109-128.
- Sheehan, H., *Marxism and the Philosophy of Science*, τ. 1, N. Jersey 1985.